

УДК 811.161.2+001.4:61

ТИПОЛОГІЯ ФОРМАЛЬНОЇ ВАРІАНТНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЇ АКУШЕРСТВА І ГІНЕКОЛОГІЇ

Морозова Г.О.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Сімферополь, Україна

У статті порушена проблема варіантності термінів акушерства і гінекології. Зроблена спроба класифікації формальних варіантів у термінології.

Ключові слова: варіант, варіантність, формальна варіантність.

Суть проблеми. Проблема варіантності термінів досі не втратила своєї актуальності і залишається предметом активного обговорення з самого початку розвитку термінознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варіантність термінів висвітлювалася в багатьох працях, починаючи з робіт В. Даниленко, яка ввела в науковий обіг саме поняття синонімічного варіанта терміна [2; 6; 7; 11; 12; 13 та ін.].

Поняття лексичної варіантності термінів використовується як узагальнююче при описанні дублетності, синонімії й еквівалентності [4, с. 48]. Таке положення надає науковцям підставу зробити висновок про те, що поняття варіанта в термінології потіснило поняття синонімії, закріпивши за останньою функцію характеристики мовних знаків [14, с. 190]. Цьому, на наш погляд, у певній мірі сприяло розуміння варіанта, яке склалося в термінологічній теорії варіантності. У межах цієї теорії, основи якої були закладені в працях В. Лейчика [4; 8; 9], В. Даниленко [6], К. Авербуха [1], В. Татарінова [14], С. Гриньова [5] та ін., прийнятий функціональний підхід щодо дослідження варіантності терміна, сенс якого полягає в установленні тотожності функцій у зіставлених одиниць номінації, що є необхідною і достатньою умовою для констатації відношень варіантності між ними [1, с. 38]. Природною межею варіантності терміна слугує ідентичність спеціального поняття, яке називають номінативні одиниці, що формально різняться між собою в межах однієї й тієї ж самої терміносистеми [6, с. 73; 14, с. 48; 1, с. 38]. Функціональний підхід дозволяє розглядати як варіанти всі номінативні знаки, що належать до одного і того ж спеціального поняття.

Мета статті – створити класифікаційну схему формальних варіантів термінології акушерства і гінекології.

Термін *варіант* означає різні прояви однієї і тієї ж сутності, яка при всіх змінах залишається сама собою [10, с. 80]. У загальній теорії варіантності традиційно виділяють два типи варіювання: *формальне* і *семантичне*, які відбивають кардинальні відмінності в межах такого складного й багатоаспектного явища, яким є мовна варіантність.

Під **формальним** варіюванням у загальній теорії розуміють наявність синонімічних груп на будь-якому рівні мовної системи – фонетичному, граматичному, лексичному [15, с. 5]. Формальне варіювання представлене в мовах у надзвичайно різноманітних модифікаціях, і його вивчення пов'язане з розв'язанням цілої низки питань, що стосуються процедури виділення на різних рівнях мови як власне суб'єктів варіювання, так і причин цього варіювання, а також методів «виміру варіативності» [див. про це: 3, с. 11].

Грунтуючись на класифікації Е. Неженець [11, с. 8 – 9], ми виділили п'ять основних типів варіантних рядів, утворених в результаті варіювання: а) термінів-слів, б) термінів-слів зі складеними термінами, в) складених термінів, г) складених термінів та їх аббревіатурних аналогів. П'ятий тип включає ряди, утворені варіюванням термінів-слів, складених термінів, аббревіатур в різних сполученнях і може розглядатися як змішаний. Усередині кожного структурного типу на основі ознаки мовного рівня виділяються такі різновиди варіантів:

1. Ряди, утворені варіюванням термінів-слів.

1.1. Фонетико-графічні варіанти представлені рядами, члени яких розрізняються написанням і вимовою окремих фонем: *макрокефалія – макроцефалія, аутоімунний – автоімунний, анейплоїдія – анеуплоїдія, амазія – амастія* та ін.

1.2. Словотвірні варіанти, що розрізняються словотвірними афіксами, включають ряди, члени яких різняться: а) суфіксами: *огляд – оглядання, опис – описування, розтин – розтинання; патологія – патологічність, дегенерація – дегенеративність*; б) префіксами: *антивірусний – противірусний, анормальний – ненормальний, препологовий – передпологовий* в) суфіксами й префіксами або наявністю суфікса або префікса при відсутності таких в терміні-варіанті: *карцинома – карциноїд, сила – зусилля* та ін.

1.3. Лексичні варіанти утворюють варіантні ряди, що об'єднують: а) терміни – прості слова *оваріальний – яєчниковий, канцер – рак, цервікальний – шийковий, фетальний – зародковий*; б) простий і складний термін: *гідрамніон – багатоводдя, пологи – дітонародження, пуерперійний – післяпологовий*; в) складні терміни: *вірусососій – бактеріососій, хворобостійкий – вірусостійкий* та ін.

Більшість варіантних рядів цієї підгрупи виникли в результаті одночасного функціонування в термінологічній мікросистемі україномовного й запозиченого терміна, близько 32 % рядів складаються із запозичених термінів і 14 % рядів включають лише україномовні варіанти.

2. Ряди, утворені шляхом варіювання однослівних і складених термінів.

2.1. Ряди, що включають простий термін і складений термін моделі «прикметник у називному відмінку + іменник у називному відмінку» (далі скорочено Пн + Ін). Залежно від того, чим є простий термін (компресив або однослівний лексичний варіант), усередині цієї підгрупи виділяються такі різновиди варіантних рядів:

а) словосполучення – термін-компресив, утворений сполученням або компресією атрибутивного компоненту складеного терміна і ускладнений або неускладнений суфіксом: *пологовий процес – пологи, оперативне втручання – операція, некротична дегенерація – некроз* та ін.;

б) словосполучення – однослівний лексичний варіант (синонім): *статеві органи – геніталії, ворсиста оболонка – хоріон, навколоматкова клітковина – параметрій* та ін.

2.2. Ряди, які включають терміни моделей $I_n + I_n$, $I_n + I_p$ і складний термін, а також моделей $P_n + I_n + I_p$, $P_n + I_n$ і складний термін, поділяються на два різновиди:

а) словосполучення – його композитний варіант: *комплекс симптомів – симптомокомплекс, перенесення вірусів – вірусоносійство, онкологічний огляд – онкоогляд* та ін.;

б) словосполучення – складний лексичний варіант (синонім): *кров'яна пухлина голівки – цефалогематома, концентрація крові – гемоконцентрація, стромальний ендометриоз – аденоміома* та ін.

2.3. Ряди, що включають простий термін і складений термін моделі $I_n + I_p$. Як правило, один з членів такого ряду представлений еліптичним варіантом, утвореним пропуском одного з компонентів складеного терміна без зміни його значення: *вірус герпесу – герпес, зона епігастрії – епігастрій* тощо. Інколи члени ряду можуть бути представлені й лексичними варіантами: *гнійник яєчника – піовар, стерилізація чоловіків – кастрація* і т. ін.

2.4. Ряди, що складаються з терміна моделі $I_n + I_p$ і складного терміна, в основному об'єднують композитні варіанти: *вмістище плоду – плодівмістище, розширювач ран – ранорозширювач, спазм вагіни – вагіноспазм* та ін.

Зазначимо, що варіантні ряди, які включають складений термін моделі $P_n + I_n$, складають близько 70% усіх рядів другої групи. Решта близько 30 % рядів утворені в результаті варіювання простих або складних термінів зі складеними термінами моделей $I_n + I_n$, $I_n + I_p$.

3. Ряди, утворені варіюванням складених термінів різних моделей.

3.1. Ряди, утворені в результаті варіювання складених термінів моделі $P_n + I_n$ та її модифікацій ($I_n + P_p + I_p$, $P_n + P_n + I_n$), поділяється залежно від варіантного компоненту на такі різновиди:

а) ряди термінів з варіацією атрибутивних компонентів при одному й тому ж опорному компоненті *пурулентний / піоваріальний абсцес, латентний / прихований період, тубарне / трубне продування* та ін.;

б) ряди, утворені в результаті еліпсису атрибутивного компоненту: *аглютинація статевих труб – аглютинація труб, ампула фаллопієвої труби – ампула труби, прямокишкова маткова зв'язка – прямокишкова зв'язка* та ін.;

в) ряди термінів з варіацією опорних компонентів при одному й тому ж атрибуті (атрибутах): *ендометріальна строма / кістяк / основа, вагінальний трихомоніаз / трихомоноз / трихомонадоз, старечий кандидоз / кандидамікоз* та ін.

3.2. Ряди, утворені варіюванням складених термінів моделі $I_n + I_p$ та її модифікацій поділяються на ряди термінів з варіацією опорного компоненту: *імплантація / пересадження ембріона, елонгація / видовження шийки, симфіз / зрощення / зчленування любка* та ін.

3.3. Ряди з паралельним варіюванням опорного й атрибутивного компонентів у моделі $I_n + I_n$: *дицефалія новонароджених – дицефалія немовлят – двоголовість новонароджених – двоголовість немовлят* та ін.

3.4. Ряди, утворені шляхом варіювання термінів моделей $I_n + I_p$ і термінів моделі $P_n + I_n$. Такі ряди характеризуються в термінології акушерства і гінекології варіюванням прикметника з іменною групою при одному й тому ж опорному компоненті. Результатом такого варіювання можуть бути:

а) синтаксичні варіанти, що вирізняються порядком слів і відношеннями між ними (за Гриньовим [5, с. 110]): *артерія клітора – кліторальна артерія, брижа матки – маткова брижа, закладка гонади – гонадна закладка* та ін.;

б) лексико-синтаксичні варіанти: *діаліз брюховини – перитонеальний діаліз, некроз міоми – карнеозна дегенерація міоми* та ін.

4. Ряди, утворені варіюванням складеного терміна та його абrevіатурного аналога, поділяються на дві групи:

а) складений термін – ініціальна абrevіатура усього терміна: *КТГ – кардіотокографія, ВГП – вірус герпесу простого стереотипу, ВІЛ – вірус імунодефіциту людини* та ін.;

б) складений термін – термін з абrevіатурним скороченням залежного компоненту: *синдром дисемінованого згортання крові – ДВЗ-синдром, захворювання, що передаються статевим шляхом – захворювання ПСШ*; до цієї групи належать і варіанти, до складу яких входять абrevіатури, які мають іншомовне походження й розшифрування *HELLP-синдром – hemolysisliverdysfunctionlowplateletssyndrome*, аналогічно *проба RW* тощо.

5. Варіантні ряди змішаного типу. До останнього структурного типу належать, як правило, нечисельні варіантні ряди, які не підлягають чіткій класифікації внаслідок різноструктурності одиниць, що їх складають, але й серед них за ознакою варіантного компоненту можуть бути виділені такі групи:

5.1. Ряди з одним і тим самим компонентом, який зберігається в складному і складеному терміні: *амінний глікозид – аміноглікозид – глікозид амінів, виділення бацил – бациловиділення – бацилярне виділення, утримувач голівки – голівкотримач – головковий тримач* та ін.

5.2. Ряди з варіацією опорного компоненту при одному й тому ж залежному: *УЗД-діагностика – УЗД-обстеження, бластогенез ембріона – процес бластуляції ембріона* та ін.

5.3. Ряди, до яких входять однослівні терміни й різноструктурні складені терміни: *контраст – контрастна речовина – контрастний матеріал, меланоцитстимулювальний гормон – МСТ-гормон – гормон-стимулятор меланоцитів* та ін.

Очевидно, що в колі аналізованої термінології простежується певна тенденція до словотвірної та лексичної варіантності термінів (40,78 % від загальної кількості рядів), що, на наш погляд, закономірно обумовлено одночасним функціонуванням власне-українських та запозичених термінів, а також варіантності простого і складеного термінів однопланових чи то різнопланових структур, що спостерігається практично в усіх медичних термінологічних мікросистемах, у тому числі й у термінології акушерства і гінекології (30,31 %). Поруч із цим, не можна не помітити й протилежної тенденції, продиктованої законом економії мовних засобів, яка проявляється у варіюванні складеного терміна з однослівними композитами,

універбами, еліпсними варіантами (II група) та аббревіатурними аналогами (IV група), що разом складають 26,0 % всіх варіантів.

Висновки. В цілому вивчення варіантності засобів вираження понять надає змогу говорити про значну продуктивність цього явища в термінологічній мікросистемі акушерства і гінекології, про розмаїття форм його прояву. Спроба класифікації формальних варіантів термінології акушерства і гінекології, створення їх типології має велике значення для побудови теорії термінологічної варіантності.

Список літератури

1. Авербух К. Я. Терминологическая вариантность: теоретический и прикладной аспекты / К. Я. Авербух // Вопросы языкознания. – Вып. 6. – 1986. – С.38 – 49.
2. Бабанова С. Ю. Вариантность терминов в научном языке // Терминоведение. – М., 1994. – Вып. 1. – С. 89-91.
3. Бабенко Н. С., Володарская Э. Ф., Кириленко Е. И., Крючкова Т. Б., Селиверстова О. Н., Семенюк Н. Н. К теории вариантности: современное состояние и некоторые перспективы изучения // Вопросы филологии. – 2000. – № 2 (5). – С. 8-19.
4. Гак В. Г. Субституция терминов в синтагматическом аспекте / В. Г. Гак, В. М. Лейчик // Терминология и культура речи. – М., 1981. – 270 с.
5. Гринев С.В. Введение в терминоведение. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 309 с.
6. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
7. Кочан І.М. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. Кочан // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – № 620. – 2008. – с. 14 – 19.
8. Лейчик В.М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания. – 1981. – №2 – С. 5 – 10.
9. Лейчик В.М. Термины-синонимы, дублиеты, эквиваленты, варианты // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1973. – Вып. 2. – С. 103 – 107.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с. Неженець Е.В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
11. Пристайко Г. С. Лексико-номинативная организация специального текста. – Днепропетровск: УКО Іма-прес, 1996. – 200 с.
12. Сложеникина Ю.В. Термин: семантическое, формальное, функциональное варьирование: Монография. – Самара: Изд-во СГПУ, 2005. – 288 с. - Библиогр.: с. 259 – 286.
13. Татарин В.А. Теория терминоведения, т. 1. – М.: 1996.
14. Ярцева В. Н. Проблемы языкового варьирования: исторический аспект // Языки мира: Проблемы языковой вариативности. – М.: Наука, 1990. – С. 4-36.

Морозова А.А. Типология формальной вариантности на материале терминологии акушерства и гинекологии/А.А.Морозова// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 94-98

В статті затронута проблема варіантності термінів акушерства і гінекології. Сделана попітка класифікації формальних варіантів в термінології.

Morozova A.O. Conversion correlation in pedagogic vocabulary of contemporary Ukrainian language / A.O. Morozova // Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications.– 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 94-98

In the article problem of the terms variations on the basis of gynaecology and obstetrics terminology is described. An attempt is made to single out and differentiate the formal variants of the terms in terminology.

Key words: variant, variation, formal variation.

Стаття надійшла до редакції 4 вересня 2010 року